
ENTRE LA PRESENTACIÓ I LA MEMÒRIA

–A manera de pròleg–

En sol·licitar-me la redacció del present pròleg per al seu llibre *–L'altra pintura. D'un temps, un indret i una indústria–*, tot apostant decididament en favor de la ja llarga amistat que ens uneix, imagino que sense proposar-s'ho, el professor Rafael Calbo no va fer sinó, en primera instància, despertar –en mi– un conjunt de records arraimats, als quals no puc deixar de fer directa menció, obligadament, en aquestes línies inicials.

Així, per mitjà d'un intens *flashback*, es trasllada la meua memòria –acompanyada, sens dubte, també per la imaginació– al meu Alcoi natal, dels ja llunyans anys quaranta. I, com que de pintura es tracta, recupero aquella reiterada visió dels animats espais matutins, dels carrers pròxims al mercat i a la Glorieta, al costat de l'església de sant Mauro, quan per allí passava, amb la meua cartera a l'esquena, per a anar a escola, diàriament.

És curiós que, entre les variades parades ambulants, de l'exterior –sempre entorn de l'àmplia plaça, presidida pel gran arbre central–, criaven especialment la meua atenció aquelles aglomeracions de persones, que sovint circumdaven ja fora a algun destacat xarlatà –que podia oferir i vendre, a qui fóra, l'impensable– o bé, sobretot, en el meu cas, a aquells incansables pintors, tan freqüents, llavors, per allí. Pintors ambulants, capaços de fer gala, davant del seu intermitent i variable públic, de la més hàbil improvisació figurativa, sobre el paper, el cartó o la tauleta, col·locats en el seu improvisat cavallet.

Quantes vegades vaig arribar tard al col·legi, per haver-me assegut bocabadat –«un minut més», em deia a mi mateix, mentre s'anava dilatant el temps, amb assiduitat– a contemplar, admirat, tant la rapidesa de traços, de la qual feien gala, com les seues insospitades habilitats cromàtiques.

En la dita tasca (re)productiva, empraven a més, quasi per igual, llapis, tubs, dits i punys, pinzells, espàtules i draps empalustrats al màxim. I ho feien amb desimboltura extrema, sabedors de l'impacte que causava el seu espectacle, al mig de l'admiració silenciosa i de les exclamacions entretallades, sorgides, de vegades, entre algun aplaudiment, dels seus admiradors fortuïts.

La veritat és que sabien perfectament graduar la tipologia de les seues composicions, sempre de grandària més aïna discreta i estandarditzada. Una vegada finalitzades, les pintures, eren col·locades a un costat, recolzades en el calaix portàtil corresponent, de fusta vella, tot esperant que algú decidira adquirir-les –a un preu, sens dubte, raonable–, per a ser reemplaçades, al seu torn, per altres propostes pictòriques, que seguirien, sens dubte, els mateixos patrons i codis estereotipats que les anteriors.

Pintura a l'aire lliure? Sens dubte, però que no seguia les pautes que podrien ser esperades, d'aquesta formalitat, atés que mai hi havia cap referent immediat, a la vista, assumit com a model explícit. De fet, sempre pintaven, en el seu ritme accelerat, com de memòria. I aqueixa era, efectivament, una altra de les seduccions que motivaven i exercien sobre la meua mentalitat infantil, admirant, en aquelles pintures –potser desmesuradament llavors–, les seues personals capacitats operatives, mostrades en la serialitat del treball figuratiu comercial, que executaven itinerantment.

Paisatges, naturaleses mortes, escenes costumistes, marines, bodegons, flors i algun racó de la ciutat. Però no retrats. Sens dubte, vaig arribar a envejar-los pels «especials poders» que exhibien, escenogràficament, en el domini de la imatge. Però, ells mateixos, sabedors, per cert, d'aqueixa ascendència puntual que posseïen, dosificaven les ostentacions públiques del seu equívoc paper de genis del poble, en particular quan es dirigien, estratègicament, als xicotets de la primera fila –com jo–, els que sempre, sorpresos, ens resistíem a abandonar el lloc.

Sempre treballaven sols, amb el seu «món»: un vell bagul o calaix de fusta, on tot cabia. Només en una ocasió, vaig descobrir dos pintors que treballaven conjuntament. Cada un, responsable de la seua part respectiva del quadre, intervenia de manera alternativa, com a resposta a l'acció anterior de l'altre. No m'ho podia creure. Pintura a dues mans, com un repte.

Potser allí –en aqueixos carrers de la meua ciutat– es trobava ja, *in nuce*, l'origen del que seria, en aquella zona geogràfica, el desenvolupament empresarial posterior –variades ja les estrictes condicions socioeco-

nòmiques i culturals de la postguerra– d'un fenomen pictoricoindustrial, eixit de l'autarquia, forçada per la història.

Es tractava de produir quadres comercials, seriats, segons tipologies ben definides, imitant obres de gèneres i estils artístics precedents, com autèntics simulacres intemporals estandarditzats, calculats per al seu ús immediat, per una creixent classe mitjana, que els adquiriria, com a complement mobiliari decoratiu. Primer, comprats en xicotets locals d'intermediació i, després, en prestatgeries de grans magatzems o en botigues de *souvenirs*, tractant-se sobretot de turistes.

Durant quasi mig segle, la concreta localització espacial del dit fenomen de cultura popular –a cavall entre l'artesania, l'activitat comercial i/o la indústria, potser fins i tot, en bona part, com a economia submergida– va ser, sens dubte, una de les característiques laborals més comentades en aquestes comarques, seguint la ruta de comunicació Alcoi-Cocentaina-Muro, fins al seu gradual declivi posterior, evidentment per falta ja d'exportació i de demanda, al caient del nou segle.

Per la meua part, passats els anys, mai vaig deixar de recordar aquelles hores mortes –d'anada i tornada al col·legi–, assegut estratègicament en l'extrem de la vorera, tot contemplant l'escena summament curiosa i el sorgiment de les sèries de pintures, a mesura que anaven creixent i desfilant, acceleradament les seues formes i colors, davant meu.

Possiblement, per això mateix, quan algú em va comentar, bastants dècades després –ja com a professor d'Estètica i Teoria de les Arts de la Universitat de València– que desitjava iniciar un treball d'investigació entorn del fenomen socioeconomicocultural dels (secrets) pintors de l'Alcoià-Comtat –que treballaven en sèries d'encàrrec, directament per a l'exportació empresarial i venda de quadres de gènere, a l'engròs– no vaig poder deixar tant de sorprendre'm com d'actualitzar, de nou, aquells llunyans registres de la meua memòria personal.

Fins a dues vegades, és cert, em van arribar a proposar –entre els anys huitanta i noranta, si no recordo malament– la direcció d'aquest treball d'investigació, persones distintes, sempre vinculades a la zona geogràfica en qüestió. Però sempre, també, van acabar renunciant després al projecte –deien– per la gran dificultat que trobaven per a rastrejar testimonis i dades directes i elaborar les necessàries estadístiques, fidedignes, sobre el tema.

D'ací, la meua reduplicada sorpresa, per tant, quan, un altre grapat d'anys després, coincidint en el jurat de pintura d'una de les convocatòries

d'Art Nostre, l'amic Rafael Calbo em diu, de sobte, que estava, per la seua banda, precisament coronant la dita tasca, com a tesi doctoral, en la Universitat de Múrcia, i m'invita fins i tot a formar part, al seu dia, del possible tribunal.

Encara que, després, no va poder ser efectiva la meua presència en la seua lectura pública, la tesi –que em consta que va obtenir els màxims reconeixements– em va continuar interessant, de manera que, després de conèixer-la directament, vaig encarregar, al seu autor, que redactara un assaig sobre el tema, per a ser publicat en la destacada revista *Arxiu d'Art Valencià*, que com a president de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, llavors, dirigia. I així va ser com va veure la llum (AAV, núm. XCVI, 2015, p.227-247) l'esmentat treball, que va cridar, per cert, l'atenció d'especialistes. No en va, aqueix fenomen de la pintura comercial, que numèricament tanta incidència va tenir, d'acord amb la seua extensió sociocultural en la vida quotidiana, normalment ha sigut paradoxalment més aïna relegat dels interessos d'investigació propis de la història de l'art, de l'estètica i del context acadèmic.

Però hi ha més. Amb els reajustaments polítics, haguts en els nostres mitjans ciutadans, durant els últims anys, s'ha tornat, afortunadament, a posar la vista en el desenvolupament cultural i en les seues activitats paral·leles, tot buscant potenciar sinergies institucionals, que puguen contrarestar els efectes sobrevinguts, després de la crisi econòmica, social i psicològica, sobre el panorama de la cultura.

Per cert, ha sigut en aquest marc d'expectatives quan la Universitat d'Alacant, precisament amb els ajuntaments d'Alcoi i d'Otos, proposen un conveni per a la creació d'una *Càtedra d'Art Contemporani*, situada en el seu campus, amb el nom del pintor *Antoni Miró* en la seua capçalera titular. Tot un reconeixement, sens dubte, però també una excel·lent ocasió per a revifar, en les tres localitzacions geogràfiques citades, els projectes d'interés sociocultural i artístic, enllaçant amb les vies respectives ja existents institucionalment.

És així com prompte sorgeix la idea de recuperar les jornades anuals que, a Alcoi, s'havien desenvolupat, amb ampli seguiment i participació, durant més d'una dècada, entorn de diversos temes culturals –des de l'art, l'educació i el disseny, des de la il·lustració, la creativitat o la crítica social–, gràcies a la iniciativa del recordat professor, company d'estudis i amic Josep Albert Mestre Moltó i que, en el seu moment, van ser políticament paralitzades, per estranys interessos i recels infundats, amb els relleus polítics.

Represa, doncs, la iniciativa de revitalitzar les jornades, a l'empara de la Càtedra d'Art Contemporani, es pensa ajustadament, gràcies a l'impacte de la tesi de Rafael Calbo –*D'un temps, un indret i una indústria*–, a assumir, per a la primera convocatòria de la nova etapa d'activitats de reflexió, el tema de *L'altra pintura, com aproximació a un fenomen pictoricoindustrial*. I, per a això, es decideix l'organització d'un seminari de dos dies de duració, amb diversos especialistes participant en el dit tema, al mateix temps que s'aposta per editar –en la nova col·lecció de llibres, propiciada recentment pel Servei de Publicacions de la Universitat d'Alacant– el treball de tesi en qüestió, que encara romanía, com a tal, inèdit en la seua integritat. Felix conjunció, doncs, d'oportunitats complementàries.

Per tot això, em trobe, ara, redactant aquest pròleg, entremesclat, sens dubte, de records, atzars, esforços, afectes i imaginació, per tot el que s'ha pogut conjuntar entorn d'aquest singular volum. Es tracta, com dic, d'un llibre que naix al voltant d'un tema que ens afecta, des de molts punts de vista interdisciplinars: geogràfic, econòmic, cultural, històric, artístic i sociològic. Ara bé, sempre he dit –com a lletraferit– que una tesi no és un llibre, ni al revés. Però aquest volum sí que sorgeix d'una tesi, com és el cas.

En la present publicació, el lector trobarà la història d'una aventura col·lectiva, que pot parèixer insòlita, per la seua amplitud, radicalitat, constància, participació i efectes col·laterals. Mig segle d'una aventura compartida, a cavall, com s'ha dit, entre la cultura popular, l'artesania, la indústria, la visió empresarial i la supervivència, però mantenint sempre l'activitat pictòrica seriada com a centre i motor d'altres indústries paral·leles, sorgides al seu recer.

En principi, no va haver de ser fàcil obrir bretxa documental, informativa i testimonial, *a posteriori*, dels fets estudiats. És més, per la meua part, com ja he indicat, sempre em vaig trobar, entorn del tema, davant d'un explicable secretisme, atés el seu caràcter de vegades anònim, sovint vinculat a l'economia submergida, quasi sempre envoltat en la secundarietat d'allò reiterat comercialment o de la mera «còpia artística».

Còpies distanciades de qualsevol lectura original, encara que aquest curiós fenomen de producció artística, amb fins bàsicament decoratius, haja pogut envoltar part de la nostra existència pública i/o de la nostra vida privada, en el nivell de la quotidianitat popular, entesa, ben sovint, sota fórmules *kitsch*, camp o subjectes a la ironia del gust dubtós.

Per la seua banda, el professor Rafael Calbo –a qui vull efusivament felicitar, en la distància, tot aprofitant la redacció d'aquestes línies– des

del primer moment de la seua investigació, va tenir estratègicament ben clar que havien d'abordar-se seriosament tant els objectius com la metodologia, delimitant, de manera propedèutica, l'estat de la qüestió i possibilitant el seguiment rigorós de la informació datada. La clau estava en el fet de poder desenvolupar les anàlisis socioeconòmiques, relatives al marc històric del context, per a descriure adequadament les diferents etapes d'aquella indústria diferenciada, així com per a aconseguir identificar els seus trets caracteritzadors, juntament amb els personatges més destacats d'aquestes aventures i les seues aportacions pictòriques.

Tampoc han faltat –gràcies als coneixements de l'especialitat professional de l'autor– les obligades aproximacions específiques a les tècniques i procediments emprats pels pintors, els seus codis d'intervenció, al costat del meticulós estudi i ordenació de les tipologies temàtiques, estilístiques i de gènere, desenvolupades al llarg d'aqueixa mitja centúria empresarial de promoció de l'anomenada *pintura comercial*.

Però així mateix, tant la tesi com ara el llibre –L'altra pintura–, han assumit, a més, l'oportú estudi de determinades analogies amb altres èpoques històriques, subjectes a empreses de mediació efectiva, intervinents entre el mercat de l'art i la societat, igual que s'han projectat també –en els apartats reservats a aqueix respecte– destacats fenòmens de relectures iròniques, sens dubte tan abundants en la postmodernitat, entorn d'aquestes tipologies artísticodecoratives, atenent didàcticament a exemples i modalitats diferents de la nostra contemporaneïtat.

En resum, estem davant d'una publicació de caràcter summament particular, pel seu contingut, i de clar interès històric i també actual, a causa de les seues aclaridores anàlisis, que potser –tenint en compte la nostra relativa proximitat vital, al nucli conformat pels seus protagonistes– ens implica especialment, com a lectors, en la investigació del professor Rafael Calbo. Un èxit que cal reconèixer satisfactòriament i celebrar, com a apreciable baula de la nostra immediata història cultural.

València, juliol 2016. Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles.

Romà de la Calle